

**ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՅՔԸ ԵՎ
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ «ՄԱՍՆԱ ԾՈՒԵՐ» ԷՊՈՍՈՒՄ**

«Մասնա Ծոեր» էպոսը հայ ժողովրդի գոյափիլիսոփայության և կենսափիլիսոփայության հանրագիտարանն է, նրա հազարամյա մշակույթի բարձրակետը: Էպոսը հայ ժողովրդի ոգու և աշխարհըմբռնման խտացումն է, նրա պատմության, նրա ստեղծած հոգևոր արժեքների հանճարեղ սինթեզը, հայի Աստվածաշունչը:

Էպոսի հերոսների կյանքի և վախճանի միջոցով ռամիկ ասացողների կողմից առաջ են քաշվում և լուծվում վիթխարի ընդգրկման կրոնափիլիսոփայական և բարոյաէթիկական հարցեր, տրվում դրանց պատասխանները, որոշվում բարու և չարի սահմանը, մարդու և տիեզերքի, մարդու և Աստծո փոխադարձ կապի, կյանքի և մահվան, չարիքի և տառապանքի, աշխարհում տիրող անկատարության և անարդարության, մեղքի և հատուցման, ազատության և ամենաթողության հարցերը. հարցեր, որոնց պատասխանները գտնելու համար բարձրագույն ճշմարտություն փնտրող միջնադարյան իմաստուններն ու բանաստեղծները դիմում էին անտիկ փիլիսոփայությանը, նորայուրագորականությանը, նորալատոնականությանը, փակ կամ հերմետիկ գիտելիքներին:

Ինչո՞ւ համաշխարհային էպիկական մյուս ստեղծագործությունների նման՝ մեր էպոսում եւս այդքան կարևորվում է կրոնի և հավատի դերը: Կրոնի միջոցով կապ է հաստատվում անտեսանելի ու անճանաչելի աշխարհի միջև, աշխարհ, որտեղ իշխում են բարձրագույն տիեզերական ուժերը, և որոնց պաշտպանությանն են ապավինում մարդիկ բոլոր ժամանակներում: Կրոնը կոչ է անում պահպանել օրենքները և հարգել Աստծո կողմից մարդուն տրված բարոյաէթիկական արժեքները: Այն միավորում է անցյալն ու ապագան: Էպոսի անանուն հեղինակները գիտակցում են, որ Աստծո ձեռքին է մարդու կյանքը, ճակատագիրն ու վախճանը, որ տիեզերքի Տիրակալը և Արարիչը ամեն վայրկյան ներկա է մարդու կյանքում, որ Նա ենթակա չէ մարդկային պատկերացումների կատեգորիաներին, քանի որ նա ժամանակից և տարածությունից դուրս է:

Շուրջ երեք հազար տարի առաջ Հին Իսրայելում ծնված մենաստվածության գաղափարը դարձավ մարդկային մտածողության բարձրագույն արտահայտությունը: Այն տվեց բոլորովին նոր պատկերացում ճշմարտության և արդարության մասին: Աստծո էության մասին հանճարեղ բանաձևումով է խոսում Մասնա դյուցազն Դավիթը. «Աստված էն է, ինչ որ մեզ ստեղծել է ու պահում է: Աստված բարերար է, ողորմած, օրհնյալ ու միշտ հիշյալ: Թագավոր, ինչ թագավոր, ապա մենք թագավոր Տեր Աստված գիտենք»¹:

Այսօր գիտության մեջ ամենատարբեր միֆոլոգիական (առասպելաբանական) տեսություններ ընդունում են միֆի կենսունակությունը և տալիս միֆական խորհրդանշանների բացատրությունը: Ակնհայտ է, որ միֆական մտածողությունը բնորոշվում է հոգևորի և բնականի միասնությամբ ու նույնությամբ:

Կարելի է անվարան պնդել, որ խորհրդանշական աշխարհի ճանաչողությունը և էմբլեմաներով ու խորհրդանշաններով հարուստ նրա մետաֆիզիկական մոդելի ստեղծումը մեծապես հաջողվել է մեր էպոսի անանուն բանաստեղծներին

¹ Մասունցի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, Եր., 1988, էջ

և նրանց հանճարի շնորհիվ կամուրջ է գցվել երկրայինի և երկնայինի, անցյալի, ներկայի և ապագայի միջև: Քրիստոնեական կրոնը, ինչպես բոլոր համաշխարհային կրոնները, այդ թվում նաև միթրայիզմը, առասպելաբանական են: Քրիստոնեական առասպելները ներկայացնում են եզակի, չափազանց խորը իրողություններ հոգևոր փորձի և հոգևոր կյանքի վերաբերյալ: Ոչ մի աստվածաբանական և մետաֆիզիկական համակարգ չի կարող սքողել քրիստոնեության միֆականությունը:

«Մասնա Տոներ» էպոսում քրիստոնեական առասպելաբանության տարրերը հանդես են գալիս ինքնուրույն կամ ստեղծում գեղարվեստական ենթահամակարգ, որտեղ ներառվում են Աստծո հովանավորությունը, Նրա ողորմածությունը, պատվիրաններն ու օրենքները, անփոփոխ և անբեկանելի աշխարհակարգը, որի խախտումը կամ ռոնահարումն ու անտեսումը կանխորոշում են հերոսի դաժան ճակատագիրը: Էպոսում կրոնական շերտը զգալի չափով կրում է երկու մեսիական (փրկչաբանական) կրոնների՝ քրիստոնեության և միթրայիզմի (Միհր աստծո պաշտամունքի) ազդեցությունը: Մեսիական գիտակցությունը ծնվել է տառապանքից, անարդարությունից և չարիքից: Մեսիանիզմը հավատ է, որ վրա կհասնեն նոր ժամանակներ, կգա Աստծո Արքայությունը, կգա Փրկիչը կամ Մեսիան իր արդար դատաստանով և մեսիական հաղթությամբ: Մակայն մեսիական գաղափարը բոլորովին չի նշանակում լավատեսական հայացք պատմության նկատմամբ. այն ավելի շատ ողբերգական հայացք է: Այնուհանդերձ կգա Աստծո Արքայությունը, կվերանա չարի ու բարու հակադրությունը, կհաստատվի Համաշխարհային Ներդաշնակություն, և գայլն ու գառը կապրեն կողք կողքի:

Վիպերգանքում Մասնա տան նախահայր ու հիմնադիր են Ասորեստանից (Միջագետքից) եկած եղբայրները՝ Մանասարը և Բաղդասարը: Փաստ, որ հավաստված է Աստվածաշնչում: Այս փաստը հաստատում են նաև Մ. Խորենացին և Թ. Արծրունին՝ իրենց պատմություններում: Ինչպես համաշխարհային բոլոր մեծ էպիկական ստեղծագործություններում, մեր էպոսում նույնպես հերոսների ծնողները աստվածներ են, տիեզերական ուժերի աստվածացումներ՝ համաձայն միֆական շրջանի մարդկանց աշխարհայացքին և պատկերացումներին:

Մանասարը լցված է աստվածային ծովի հզորությամբ, ամպրոպածին դյուցազն է և հրեղեն: Ժողովուրդը բնագործ և դարերի իմաստուն փորձով գիտեր, որ քաջ ու անվանի հերոսներին՝ իրենց ընտրյալներին, նույնիսկ անհնարին թվացող վիճակում օգնում էին տիեզերական վերին ուժերը: Մանասարի առջև ծովը ցամաքեց, ինչպես դա տեղի ունեցավ, երբ Մովսեսը, դուրս բերելով իր ժողովրդին եգիպտական գերությունից, անցնում էր Կարմիր ծովը:

Էպոսի առաջին ճյուղում միախառնված են տոտեմականն ու դիցաբանականը, հեթանոսականն ու քրիստոնեականը: Ամբողջ ճյուղում պայքար է գնում քրիստոնյա Գագիկ թագավորի, նրա դուստր Շովինար խանումի, նրա որդիների և կռապաշտ խալիֆի ու նրա կուռքերի միջև: Ծովի հատակին Մանասարը տեսնում է մի եկեղեցի, ներս է մտնում ու քնում այնտեղ: Երագում նրան է հայտնվում Մարիամ Աստվածածինը.

Մայր Աստվածածին էկավ էրագ, ասաց.

-Հե՛յ, Մանասա՛ր, էլի վե՛ր:

Խաչ Պատերազմին էստեղ է.

էլի՛, յոթ ծունր, աղոթք առջև արա.

Արժան ըլիս, քեզ կը հասնի,

Դնես վեր քո աջ թևին, որ դարբ չառնի²:

Ծովի հատակին հայտնվում են նաև հրեշտակներ: Հենց նրանք են հերոսին հանձնում Խաչ Պատերազմին՝ նրան դարձնելով անխոցելի ու անհաղթ: Մասնասարին են հանձնվում նաև հրեղեն ձին՝ Քուռկիկ Ջալալին, Կեծական թուրը, իր անհաղթության ասպագենը, որի հիմքում դրված են արժանի լինելու դեպքում Աստծո հովանավորությունն և պաշտպանությունը: «Մասնասար և Բաղդասար» ճյուղում վիպական հերոսի կենսագրությունը ձևավորվում է վաղնջական ժամանակների դեպքերից, որոնք մնացել են ժողովրդի հիշողության մեջ: Այդ անունները, կերպարները, դեպքերը, ինչպես Հովսեփ Օրբելին է գրում «Մեզնից բաժանված են ոչ թե մեկ, այլ բազմաթիվ հազարամյակներով»³: Էպոսի առաջին ճյուղում ժողովրդի գիտակցության մեջ մեկընդմիջտ մերժվում է կռապաշտությունը:

Եղբայրների կառուցած Սասունը ծաղկուն, շեն ու ազատ երկիր է, որտեղ չկան սոցիալական ճնշում, ասպատակություն, հարկահանություն: Եղբայրների ձեռքով կառուցվում է հայի երազանքի երկիրը, որտեղ թագավորում են արդարության ու ճշմարտության օրենքները, որտեղ չի դրժվում Աստծո և Մասնա դյուցազունների ուխտը. եղբայրները հավատարիմ են Աստծուն, Նրա աշխարհակարգին ու օրենքներին և արժանիորեն կրում են իրենց հաղթության ասպագենը:

Վերջանում է Մասնա առաջին դյուցազուն, կռու ու մոնոլիտ կերպար Մասնասարի ճյուղը: Բացվում է Մասնասարի կրտսեր որդի Մեծ Մհերի ճյուղը: Դյուցազնական ուժը, հայրենասիրությունը, ազատասիրությունը Մեծ Մհերին բերում են անհաղթ հերոսի համբավ: Նա հաղթում է Սասունի թշնամի գոռոզ Մելիքին հարկադրում նրան ճանաչել Հայաստանի անկախությունը և հայ ժողովրդի՝ ազատ ապրելու կամքը: Մեծ դժվարություններ հաղթահարելով՝ Մհերն ամուսնանում է Արմաղանի հետ:

Սակայն «Մեծ Մհեր» ճյուղում արդեն դրժվում է Աստծո և Մասնա դյուցազունների միջև հաստատված ուխտը: Մեծ Մհերը ոտնահարում է ամուսնական հավատարմությունը, անտեսում իր կնոջ՝ Արմաղանի թախանձանքը և գնում թշնամու երկիր այն դեպքում, երբ ինքը դեռ ժառանգ չունի, և վտանգված էր Սասունի անկախությունն ու ազատությունը: Յոթ տարի Սարբում մնալուց և Իսմիլ խաթունի քաղաքական հեռահար նպատակներն ու նենգությունը հասկանալուց հետո նոր միայն նա վերադառնում է Սասուն: Արմաղանն ուխտ էր արել քառասուն տարի հեռու մնալ ամուսնուց: Սակայն վարդապետներն իրենք են նպաստում Արմաղանի «էրթմնակոտոր» լինելուն և Աստծուն տված երդումը դրժելուն: Նրանք առաջնորդվում են քաղաքական և ազգային գերակա շահերով. Մհերից հետո Սասունը պետք է ունենար ժառանգ և չմնար անտեր: Ե՛վ Մհերը, և՛ Արմաղանը գիտակցում են, որ ուխտի խախտումը հղի է ծանր հետևանքներով, և իրենք պետք է կյանքով հատուցեն «էրթմնակոտոր» լինելու համար: Եվ այնուամենայնիվ գիտակցաբար գնում են այդ քայլին:

Մհերը կառուցում է Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին վանքը, բնակեցնում այն անկյալներով, կաղերով, կույրերով, բերում քահանա և վարդապետ. Կարծես ուզում է քավել իր մեղքը Արմաղանին և հայրենի հողին դավաճանելու, «էրթմնակոտորության» և ասպագա ժառանգի՝ Դավթի որբության համար: Եվ այսպես Մեծ Մհերը և Արմաղանը չափազանց թանկ վճարեցին իրենց մեղքի հա-

² Մասունցի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 105:

³ Օրբելի Ի. Армянский народный эпос, ст. 70.

մար:Այն, ինչ արդարացված էր հայրենասիրության և Մասնա տան շահերի տեսանկյունից, դեմ էր աստվածային բարոյականությանը և ճշմարտությանը:

Եկավ Դավթի ժամանակը: Քրիստոնեական բարոյականությունը և փիլիսոփայությունը Դավթի ճյուղում հասնում են իրենց բարձրակետին: Վեդաներից մյուս ժողովուրդներին անցած Դավիթ անունը նշանակում է ամենագոր, աստվածային: Փոքր հասակում Դավթին Մսրը՝ Իսմիլ խաթունի մոտ ուղարկելը էպոսի ասացողների համար դարձել է միջոց բարին ու չարը, ազնվությունն ու նենգությունը, ազատությունն ու բռնությունը հակադրելու համար: Մեր ժողովրդի ամենասիրած հերոսին շատ են համեմատել բիբլիական Դավթի հետ: Նրանց երկուսին էլ հատուկ են բարձր հավատավորությունը և բարեպաշտությունը: Եվ Մասունցի Դավիթը, և՛ բիբլիական Դավիթը Աստվածային ծրագրի կենսագործող, Հայրենիքի թշնամուն հալածող ու հաղթող ընտրյալներ են:

Բազմաթիվ հետազոտողներ նշել են քրիստոնեական աշխարհայացքի և բարոյականության զգալի ազդեցությունը էպոսի վրա: Քրիստոնեական բարոյականությունը էպոսի ոչ մի ճյուղում և ոչ մի հերոսի մեջ այդքան խոր արտահայտված չէ, ինչքան Դավթի: Այս փաստը նշվում է նաև մեծանուն հայագետ Մ. Աբեղյանի կողմից:

Մասունցի Դավիթն ինքը երբեք չի հարձակվում, նա միայն պաշտպանում է իր Հայրենիքը: Նա նույնիսկ կապած ոչխարին չի խփում, քնած կամ ընկած թշնամուն չի հարվածում, առանձնահատուկ վերաբերմունք ունի գերիների, թույլերի, խեղճերի նկատմամբ: Դավթին խորթ են չար մտքերն ու խորհուրդները: Էպոսի ամենագեղեցիկ և հուզիչ էջերից է Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին վանքի վերանորոգումը: Դավթի կրոնական ջերմեռանդությունը և բարոյական նկարագիրը այստեղ հասնում են իրենց գագաթնակետին: Դավիթն ինքն է գծում վանքի խորանները, կամարը, սեղանատունը, հիմնավայրը՝ հոր գերեզմանի տեղում:

Դավիթը Հովանից պահանջում է վանքը արագ կառուցել, այն զարդարել և պատարագ մատուցել: Սակայն Աստվածածինը երագ է գալիս Դավթին և պահանջում վանքի հիման տեղում դնել նրա մեջքի թուրը, որպես հայրենիքի ազատության և անկախության առհավատյալ: Դավիթը Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին եկեղեցին նորոգում և դարձնում է հարուստ մի վանք: Այն լցվում է լույսով, դառնում Աստծո տուն և լուստ խորան, որտեղ մատուցվում է սուրբ պատարագ: Խանդավառությունն ու համընդհանուր ցնծությունը, որ համակել էր սասունցիներին վանքը կառուցելիս, հիշեցնում է Սողոմոնի կողմից տաճարի կառուցումը:

Հավատալով աղոթքի ուժին՝ Դավիթը խնդրում է վանքում աղոթել իր հաղթանակի համար. «հերահոտ հրողրերից» պահանջում է վարպետներին ու բանվորներին առատ վարձատրել: Նրա համար բարձրագույն բարոյական արժեք է «հալալությունը» կամ արդարությունը, որը նա խնդրում է նույնիսկ Մասնա քարերից, աղբյուրներից, սարերից: Մասունցիների կողմից «ծուռ» անվանը արժանացած, Կաթնաղբյուրի անմահական ջրով գորացած ազնիվ ու արդար հերոսի հետ են թե՛ յուրայինների և թե՛ թշնամիների օրհնանքը, Մասնա ժողովրդի անսահման սերը, Աստծո սերն ու ողորմածությունը: Մասունցի Դավթին առանձնապես բնորոշ են բարությունը, գուրջը, կարեկցանքը, բարձր բարոյականությունը և պատվի զգացումը: Նրան խորթ են կեղծիքը և նենգությունը: Դավիթը չի ուզում մտնել նույնիսկ իր թշնամիների երեխաների մեղքի տակ, մերժում է հորեղբոր կնոջ՝ Մառյեի պիղծ ցանկությունները: Վճռական է և աներեր Հայրենիքի թշնամիների, նրա ազատության և անկախության դեմ ոտնձգություն կատարողների, առանձնապես վանքը թալանողների և վանականներին սպանողների նկատմամբ:

Դավթի և Մելիքի հակադրությունն ու պայքարը բարու և չարի պատերազմն է, երբ չարը պարտվում է, և բարին հաղթում, ինչպես բոլոր վիպական ստեղծագործություններում:

Մելիքին սպանելուց հետո Բամիլ խաթունն առաջարկում է Դավթին գնալ Սարը և իշխել այնտեղ: Դավթի պատասխանն աչքի է ընկնում բարձր բարոյականությամբ:

-Ես մորե որ ծնվեր եմ՝ անարա՛տ եմ,

Ես իմ հալալ լեշ հարամ լեշերու չե՛մ խառնի:

«Ես եմ ճանապարհը, Ճշմարտությունը, և Կյանքը», -ասում էր Հիսուսը⁴: Հիսուսի ճշմարտությունը գերագույն է և վախճանաբանական: Ճշմարտությունը նյութական աշխարհից չէ, այն ոգուց է և պահանջում է այս աշխարհի վերջը ոչ թե որպես տիեզերք, այլ կեղծիքի, ստի, ատելության, ստրկության և մեղքի երկիր՝ ի հակադրություն Աստծո Արքայության: Այդպիսին է Հին Իսրայելի մեսիական, մարգարեական կրոնական գիտակցությունը, Հնդկաստանի կրոնական գիտակցությունը, պարսկական դուալիստական վախճանաբանական, Պլատոնի, Նարեկացու, Պասկալի, Դոստոևսկու կրոնական գիտակցությունները: Ճշմարտությունը պետք է լինի դատաստան կեղծիքի նկատմամբ: Աշխարհը թաղված է չարիքի և կեղծիք մեջ, և աշխարհի մեջ չարը հաղթում է բարուն:

Բոլոր մեծ փիլիսոփաներն ու մտածողները համակարծիք են, որ համաշխարհային ներդաշնակությունը կիրառելի չէ այս աշխարհի նկատմամբ, որտեղ իշխում են չարիքն ու կեղծիքը, ատելությունը և դաժան թշնամանքը: Մարդկային անհատականության բացահայտումը և հաստատումը հնարավոր են միայն քրիստոնեության մեջ: Քրիստոսը ճանաչում է մարդու հավերժական նշանակությունը և հավերժական արժեքը, մարդկային հոգու և նրա ճակատագրի անկրկնելիությունն ու եզակիությունը:

Սակայն Մեծ Միերին պատուհասած մեղքից բաժին է հասնում նաև Մասունցի Դավթին: Դավթը նույնպես «երթմնակոտոր» է լինում: Նա մատանի է փոխանակում Չմշկիկ Սուլթանի հետ, և սակայն, լքում է նրան ու ամուսնանում Խանդութի հետ: Նա Չմշկիկ Սուլթանին երդվում է յոթ օրից հանդիպել և պարզել հարաբերությունները, սակայն խոստումը ձգվում է յոթ տարի, Դավթը երկար ժամանակով լքում է նաև հղի Խանդութին: Դավթի որդին՝ Փոքր Միերը, ըստ որոշ պատումների և էպոսի համահավաք տեքստի, ծնվում է ապօրինի զավակի խարանով ու նախատինքով: Գալիս է ցամառն և հատուցման ժամանակը նաև Դավթի համար: Աստծո կողմից սահմանած օրենքների և կարգի դեմ մեղանչումն ու բարոյական նորմերի ոտնահարումը նրան նույնպես չներվեց և դարձավ կործանման ու մահվան պատճառ: Մերնդեսերունդ եկած և Մասնա Ծոերին Աստծու հովանավորությունն ապահովող Խաչ Պատարագին Դավթի թնին սնացավ և ինչպես ինքն է ասում, ոչ թե իր որդի Միերն էր իրեն խփում, այլ Խաչ Պատարագին: Դավթը սպանվեց Չմշկիկ Սուլթանի և իր ապօրինի դստեր ձեռքով:

Եկավ Փոքր Միերի ժամանակը: Միերը ծնվեց մի ձեռքը խուփ, և ձեռքի մեջ՝ մի պուտ արյուն: Քեռի Թորոսը (ըստ որոշ պատումների՝ Դավթը) եկավ Կապուտկող, մաժեց փոքրիկի ձեռքը, և մատները բացվեցին, տեսան «կաթ մի արյուն ձեռքի մեջ»:

Քեռի Թորոսը ասաց.

Հա՛յ, հա՛յ, թե քար էսօր մուտ տա, մուտ տա,

⁴ Աստուածաշունչ Մ.Ս.Ս. Էջմիածին, 2007, Հովհ. 14-50:

Հող չի կարնա պահի.
 Զաշխարք արեր է կաթ մի արուն,
 Թե որ էղի մնաց,
 Էդոր մտուն գարմանալի բան տէլնի⁵:

Ո՛վ է Փոքր Միերը՝ աշխարհը մի կաթ արյուն դարձրած Մասնա դյուցազունը՝ առեղծվածային, հակասական, ողբերգական ու քննության համար չափազանց բարդ: Այն հերոսը, որին հողը չի կարող պահել: Միերի թեոզոնիկ ծագման արմատները թաղված են վեդայական-իրանական-հայկական առասպելաբանության մեջ: Վեդայական և գրադաշտական Միթրա Աստվածը հայերի մեջ կոչվում էր Միհր: Զրադաշտի Ավեստայի հիմնական գիծը համարվում է դուալիզմը՝ բարու և չարի հավերժական համաշխարհային պայքարը: Մարդու ճակատագիրը կախված է այդ ուժերից մեկի ընտրությունից: Ավեստայում Միթրանկամ Միհրը չար ու կործանիչ Ահրիմանի թշնամին է, աստվածների հոր՝ Ահուրամազդայի կամ Արամազդի որդին: Միթրան պաշտվել է ամբողջ անտիկ աշխարհում. նա մարդկանց համար անպարտելի Արև-աստվածն է, որի խորհրդանիշ կրակը վառվում է տաճարների ստրուշանների վրա որպես արդարության, ճշմարտության և մաքրության Աստված: Միթրան Աստված է, որն անխնա պատժում է կեղծիքն ու խաբեությունը: Միթրան թե՛ Վեդաներում և թե՛ Ավեստայում լուսավոր և բարի Աստված է, լույս և կրակ:

«Մասնա Շոեր» էպոսում, սակայն, տեղի ունեցավ Միհրի փոխակերպումը, մետամորֆոզը՝ կապված աստվածների նորոգման հետ: Երկու բարի և լուսավոր մեսիական կրոններից հաղթեց քրիստոնեությունը, երկու բարի և լուսավոր աստվածներից՝ Քրիստոսը: Քրիստոնեությունը և միթրայիզմը դարձան իրարամերձ, թշնամի կրոններ և, բնականաբար, տեղի ունեցավ Միհրի չարափոխումը:

Էպոսում Միերը քրիստոնեական սիրո և ինքնագոհաբերման Աստծո հակապատկերն է: Համաշխարհային ներդաշնակության աստվածային տիրույթում տեղ չկան եսակենտրոնությանը, գոռոզությանը, նախանձին, բարոյականության աստվածային չափանիշների ոտնահարմանը: Քրիստոնեությունն ամենից առաջ կարևորում է հեզությունը և խոնարհությունը: Միերի մեջ առկա են բնածին մարդկային արատավորությունը, հակումը մեղքի նկատմամբ և անհետեթ դաժանությունը: Նա ծեծում և տանջում է իր համաքաղաքացիներին կամրջով կամ ջրով անցնելու համար: Միերին հատուկ է նաև անպատժելիության զգացումը: Ազատությունը վերածվում է ամենաթողության և ստրկացման գործիքի: Ի տարբերություն Մասնա մյուս դյուցազունների՝ Միերի ուժը մույթ է, իռացիոնալ ու չար:

Այլ խոսքով՝ բախման մեջ են գտնվում հեթանոսական և քրիստոնեական կրոնական գիտակցությունները: Քրիստոնեությունը չափազանց կարևորում է մարդու մեջ եսակենտրոնության հաղթահարումը, բացառում հզորության ցանկությունը՝ կարևորելով ճշմարտության պաշտամունքը: Քրիստոսը աշխարհ բերեց սերը, Աստծո սերը մարդու նկատմամբ և մարդու սերը մերձավորի նկատմամբ: Մերը, բարությունն ու գուրբը քրիստոնեական վարդապետության ամենակարևոր կատեգորիաներն են, որոնք բացակայում էին հեթանոսական գիտակցության մեջ: Քրիստոնեությունը սովորեցնում է ներել և սիրել նույնիսկ թշնամուն:

Թե՛ Թովմա Աքվինացին և թե՛ Ռուսոն մարդու բնությունը համարում էին բարի, գտնելով սակայն, որ մարդուն խանգարում է բնական իրավունքի կամքը, բանականությունը: Դասական կալվինիզմը մարդուն նսեմացնում է, Նիցշեն

⁵ Մասունցի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 380:

ժխտում և ոչնչացնում է մարդուն, կորցնում նրան գերմարդու մեջ: Մարքսը մարդուն կորցնում է հասարակության և սոցիալական կոլեկտիվի մեջ: Ե՛վ Մարքսը և՛ Նիցշեն տարբեր ուղղություններով ժխտում են մարդուն և քրիստոնեական բարոյականությունը: Դաստնակին քննարկում է Աստված-մարդ, և մարդ-Աստված դիալեկտիկան, հոչակելով, որ մարդը չպետք է թույլ տա իր կյանքի և արժանապատվության ոտնահարում, բռնություն և անարգանք: Աշխարհի մեծությունը՝ հարստություն, իշխանություն, շքեղություն, ուժ, փառք չափազանց կապված են կեղծիքի, չարության, դաժանության և բռնության հետ: Այս աշխարհը մարդկայնության, հոգևորության, գեղեցկության և անմահության աշխարհը չէ: Այն վախի, տառապանքի, չարիքի և ատելության աշխարհ է: Եթե մարդու կյանքում բացակայում է Աստված որպես Ճշմարտություն, Ազատություն և Իմաստ, ամեն ինչ դառնում է անիմաստ և պատահական: Մեերի ողբերգությունը ազատության, դետերմինիզմի և շնորհի դիալեկտիկան է, որը նրա պարագայում կլուծվի դրախտի և դժոխքի սահմաններից դուրս: Հեթանոսական կրոնական գիտակցության մեջ չկա մարդու ազատությունը և սերը մերձավորի նկատմամբ: Մինչդեռ քրիստոնեական հոգևորության մեջ հաստատվում է մարդու, անգամ մարդկանցից ամենահետինի աստվածակերպ էությունը, մարդու անկրկնելի և եզակի արժեքը: Իր «Լեռան քարոզով» Քրիստոսն աշխարհ բերեց մարդկության կողմից երբևէ ստեղծված ամենաբարդ և կատարյալ իմաստաբանական և կրոնաէթիկական համակարգը: Քրիստոնեական հոգևորությունը ազատությունը դարձնում է լուսավոր, ոչնչացնում բռնությունը: Զուրկ գութից ու կարեկցանքից՝ Մեերը դառնում է խաղալիք մութ և իռացիոնալ ուժերի ձեռքին, ենթարկում իրեն ճակատագրի իշխանությանը:

Փոքր Մեերը ելնում է նույնիսկ իր հոր դեմ: Ըստ որոշ պատումների՝ նա ծնվում է ապօրինի գավակի խարանով և նախատինքով: Երբ քաղաքի բնակիչները նրա չարության և դաժանության համար բողոքում են Դավթին, Մեերը հոր ապտակին պատասխանում է ապտակով և հայր ու տղա «գարգում են իրար»: Նախանձի և եսամոլության շարժառիթով դուրս է գալիս հոր դեմ, երբ վերջինս Գուրջիստանից վերադառնում էր Սասուն՝ դեռատի գեղեցկուհուն ձիու գավակին դրած: Ոտնահարվում են բարոյականության բոլոր նորմերը: Հատկապես երբ առճակատվում և մենամարտում են հայր ու որդի: Դժբախտ Խանդութը ոչ մի կերպ չի կարողանում իրարից բաժանել արնաթաթախ ամուսնուն և որդուն: Դավիթն ինքը չի խփում, այլ ուզում է իր հոգին փրկել և միայն սահից է հարվածում որդուն: Դաժան կոծվում ոչ մեկը Խանդութին չի լսում, և նա Աստծուն խնդրում է ուղարկել Գաբրիել հրեշտակին, որ գա և իրարից բաժանի հորն ու որդուն:

Ազատությունը Մեերի համար ամենաթողություն է, կարեկցանքի և գութի բացակայություն: Մեերը սպանում է թշնամի քաղաքի վերջին կատվին անգամ, դաժանաբար սպանում խլաթցի պառավին՝ իր թշնամի քաղաքի ծուխը վառ պահելու ցանկության համար: Մեերի դատաստանն անողոք է ու անմարդկային: Նա իր բարի, կարեկցից, մեծահոգի ու մարդասեր հոր հակապատկերն է՝ չար, դաժան, անհոգի և մարդասոյաց: Կարծես հենց նրա մասին է գրված Աստվածաշնչում. «Նա, ով չի նորոգում ու բարձրացնում նախնիների առաքինությունը, այդպիսին ամոթ ու նախատինք է իր պապերի համար և մի նոր անեծք»⁶: Իսկ Աստված անողոք է, հատկապես չի ներում ծնողների և որդիների ատելությունն ու թշնամանքը:

Էպոսում առանձնահատուկ տեղ է տրվում եկեղեցու սպասավորների և Փոքր Մեերի փոխհարաբերություններին: Նա սպանում է Մատթավանքի վարդա-

⁶ Աստվածաշունչ, Մ.Ս.Ս. Էջմիածին, Միրաք 26-29:

պետին, որը, միանալով թշնամիների հետ, Միերին ուզում էր մատնել նրանց ձեռքը: Որպես նենգության և ուխտագանգության վրեժխնդիր Աստված՝ Միերը հավատարիմ է իր սկզբնական էությանը, նա սպանում է դավաճան վարդապետին և Մատղավանքը կոչում է Մատնավանք:

Իր «Աստծո քաղաքի մասին» աշխատությունում Օգ. Երանելին գրում է. «Եկեղեցու պատմությունն աշխարհում Աստծո զարգացումն է»: Միջնադարում ամբողջ աշխարհում, նաև Հայաստանում տիրում էր եկեղեցուց և նրա ներկայացուցիչներից վախի ու կախվածության մթնոլորտ: Հանուն ճշմարտության պետք է ասել, որ հայ եկեղեցու՝ շնորհով լցված սպասավորների և քահանաների կողքին գտնվեցին, ինչպես Նարեկացին կասեր՝ «անկնդրուկ քահանաներ»՝ հեռու հոգևորությունից և նյութապաշտ, որոնցից մեկը հայտնվեց Փոքր Միերի ճանապարհին և արժանացավ անողորմ դատաստանի:

Էպոսում առաջ է քաշվում նաև աշխարհակործանման թեման: Չարհուրելով Միերի իռացիոնալ և մութ ուժից՝ Դավիթը վախենում է աշխարհի համար: Ազատությունը Միերի համար դարձել է ամենաթողություն: Հաղթելով վերջին վիշապին՝ Միերը դառնում է աշխարհի տիրակալը: Հենց այդ ժամանակ նրա մոտ է գալիս սատանան և համոզում նվաճել նաև երկինքը, Միերը էլնում է Աստծո դեմ: Աստծո ուղարկած հրեշտակը պարտության է մատնում Միերին, շղթայում ոտքերը և կախում ժայռից.

Քեզի մահ չըլնի

Դու Աստու իսեռ մրցար⁷:

Դավիթն անիծում է Միերին՝ ցանկանալով նրան անժառանգություն և անմահություն. երկու ծանրագույն պատիժ, որ կարող է ընդհանրապես վիճակվել որևէ մահկանացուի: Դավիթը Միերին անվանում է «անմախ Կայեն»:

Սակայն նույնիսկ եղբայրասպան Կայենին հողն ընդունեց: Մինչդեռ Միերը զրկված է գերեզմանի իրավունքից, նա անմահ է, միայնակ և հիշեցնում է թափառական հրեայի անմահությունը. «Եթե մեկը մեղք գործի մարդու նկատմամբ, Աստված կկտրի նրա դատաստանը, սակայն եթե Աստծո դեմ մեղանչի, ո՞վ կաղաչի նրա համար», - ասում էր Սողոմոն իմաստունը⁸:

Այնուամենայնիվ Միերը երեք օր շարունակ դառնորեն ողբում է իր հոր սպանության լուրը լսելիս, ողբում իր որբությունը, անչափ հուզիչ բառերով:

20-րդ դարի մեծագույն հոգեվերլուծաբան Զիգմունդ Ֆրեյդը իր «Տոտեմ, և տաբու» աշխատությունում մի հետաքրքիր դիտարկում ունի. «Այն բանից հետո, երբ որդիները բավարարում են իրենց աստվությունը հոր նկատմամբ՝ հեռացնելով նրան, սկսում է հաստատվել ավելի վաղ ճնշված քնքշությունը նրա նկատմամբ, այն ի հայտ է գալիս խղճի խայթի ձևով, որի հետ կախված առաջանում է մեղքի զգացում: Մեռյալը դառնում է ողջից ավելի ուժեղ»⁹:

Բոլոր կրոններն ստեղծվել են մահվան նկատմամբ վերաբերմունքի հիման վրա: Սակայն մահը թագավորում է միայն նյութական աշխարհում՝ ենթակա տիեզերական և պատմական ժամանակին, և այդ սարսափելի չարիքի միջոցով բացվում է ելք դեպի հավիտենական կյանք: Միերի անմահությունն այդ անմահությունը չէ, քանի որ նա զրկված է մահվան միջոցով հավերժություն դուրս գալու հնարավորությունից: Մինչդեռ առանց Քրիստոսի մահը բացարձակ անդառնալիության և կորստի զգացում է, անմահության հավատի ոչնչացում և Աստված-մարդ

⁷ Մասնա Օտեր, Եր., շ. գ, էջ 79:

⁸ Աստվածաշունչ, Մ. Ա. Մ. Էջմիածին, 2001, Սողոմոն 30-35:

⁹ Փրեյդ Զ. *Тотем и табу*, М. 1995, стр. 204.

կապի խզում: Էպոսի վերջին ճյուղում վերջնականապես խախտվում է Աստված-մարդ կապը, Աստծու և մարդու ուխտը, որ կնքվեց Մանասարի և Մարիամ Աստվածածնի միջև արժանի լինելու դեպքում:

Միերն անում է հոր արյան վրեժը, նա շրջում էր երկրից երկիր: Մասնա տան բոլոր մեռյալների հիշատակին պատարագ է տալիս, այցելում Բաղդասարի գերեզմանին: Նա այցելում է իր ծնողների գերեզմանին, դառնորեն ողբում իր կարոտը և որբության ցավը: Մակայն Միերի ողբերգությունը Հոբի, Էդիպի, Սոկրատեսի, առավել ևս Հիսուսի ողբերգությունը չէ, արդարի և անարատի ողբերգությունը չէ: Նրա կողմից ոտնահարված են աստվածային ճշմարտության չափանիշները, Միերի մեղքերը պատնեշ են դարձել նրա և Աստծու միջև: «Աստծու ծանր ձեռքը իջավ Միերի վրա, Աստված պատժեց նրան իբրև Աստծո դեմ մարտնչողի, Աստծո դրած բնական և հասարակական օրենքների դեմ գնացողի՝ իբրև չար, կործանիչ ոգու, դևի, Նեոի(Անտրիխրիստոս)», - գրում է Ավ. Իսահակյանը¹⁰:

Աշխարհը երեքում է Միերի ձիու ոտքերի տակ: Հողը նրան տեղ չի տալիս, այն հողը, որ տեղ տվեց նույնիսկ եղբայրասպան Կայենին: Իրականանում են Քեոի Թորոսի և հոր՝ Մասունցի Դավթի մարգարեությունները: Նրան տեղ է տալիս միայն քարը, կրակապաշտության խորհրդանիշ թռչունի՝ Ագռավու քարը:

Քրիստոնեությունը հաղթեց՝ բարձրանալով միթրայիզմի ավերակների վրա: Նա աշխարհ բերեց գաղափարներ և խորհրդանիշեր, որոնց միջոցով մարդը, սրբված իր աղամական մեղքից, վերահաստատեց կապը Աստծու հետ: Խաչը դարձավ այն հզոր զենքը, որով քրիստոնեությունը հաղթեց և բարձրացավ: Քրիստոնեությունը աշխարհ բերեց հարության, փրկության և դրախտի հույսը: Հիսուսից առաջ դրախտն անբնակ էր:

Միերն իր հավատարիմ և հրեղեն ձիու՝ Քուռկիկ Ջալալու հետ փակված է Ագռավաքարում: Հովվի հարցին, թե երբ դուրս կգա նա պատասխանում է.

Քանի աշխարք չար է.

Հողն էլ դալբցեր է,

Մեջ աշխրքին ես չեմ մնա:

Որ աշխարք ավերվի, մեկ էլ շինվի,

Երբոր ցորեն էղավ քանց մասուր մի,

Ու գարին էղավ քանց ընկուզ մի,

Էն ժամանակ հրամանք կա, որ էլնենք էդտեղեն:

Այստեղ բացահայտ խոսվում է Հիսուսի երկրորդ գալստյան, աշխարհի փոխակերպման և պայծառակերպման մասին: Մակայն իրեն որպես պատիժ տրված անմահությամբ Միերն իրավունք կունենա՝ դուրս գալ քարայրից և կանգնել Հիսուսի ատյանի առջև: Ցորենի և գարու մասին Միերի խոսքերն ունեն առեղծվածային և խորհրդավոր իմաստ, գուցե սա մարդու՝ երկիր արտաքսվելուց առաջ կորուսյալ դրախտի հիշողությունն է և նորից այնտեղ վերադառնալու անմեռ հույսը, Աստծո Արքայության, համաշխարհային ներդաշնակության երազանքի հույսը: Գուցե Միերը լավ գիտեր, որ միթրայիզմն անվերադարձ պարտովել է, և ինքն այլևս դուրս գալու հնարավորություն չունի:

Ինչո՞ւ, այնուամենայնիվ, Միերի՝ այդ դաժան հերոսի կերպարը երկատվեց, և մեր ժողովուրդը նրա մեջ տեսավ նաև լուսավոր գծեր: Ինչո՞ւ Միերը, փակվելով քարայրում, հայ ժողովրդին թողեց այդ խորհրդավոր ու առեղծվածային բաները: Գուցե մեր ռամիկ ասացողները կանխազգում էին այն արհավիրքն ու աղե-

¹⁰ Իսահակյան Ավ., Երկերի ժողովածու, Հ-5, Եր., 1975, էջ 159:

տը, որ պետք է պատուհասեր Սասունին, ողջ հայ ժողովրդին: Եվ նա պահեց հույսը: Մարել է Ջոջանց տունը, քարայր մտած հայ դյուցազունը չի կարող դուրս գալ և փրկել իր ժողովրդին, որովհետև ընկուզաչափ գարու և մասուրաչափ ցորենի ժամանակները հայտնի չէ, թե երբ կգան, կամ կգան արդյոք: 20-րդ դարի նշանավոր փիլիսոփա- հասարակագետ Մաքս Վեբերը հրաշալի է բնութագրում աշխարհի վիճակը. «Աշխարհը որպես անկատարության, անարդարության, տառապանքի, մեղքի, վաղանցիկության կիզակետ՝ ծանրաբեռնված մեղքով, իր զարգացմամբ ու մշակույթի տարբերակվածությամբ գնալով ավելի անիմաստ կերպարանք ընդունող, բարոյագիտական տեսանկյունից պետք է կրոնին ներկայանար որպես աստվածային իմաստից և արժեքից լիովին զրկված իրականություն»¹¹:

Փոքր Միերի նման ամբողջ Սասունն է հայտնվել շվար ու մուրր որբի վիճակում, Սասնա ծոերից ոչ մեկը չկա, չկան քեռի Թորոսն ու Ձենով Հովանը: Մարել է Սասնա տան ճրագը. առջևում մոնղոլների և թուրքերի ժամանակներն են: Հայ ժողովրդին մնացել է միայն չար ու անարդար աշխարհի կործանման անմեղ հույսը:

ХРИСТИАНСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ И МОРАЛЬ ПОЭМЫ «САСНА ЦРЕР»

___ Резюме ___

___ С. ТОНОЯН ___

Эпос "Давид Сасунский" ("Сасна Црер") является энциклопедией философии, Библией армян. В эпосе рассматриваются вопросы теологии, морально-религиозного и морально-философского характера, даны ответы на них в рамках христианского мировоззрения и морали. В эпосе широко отражены две религии, борьба христианства и митроизма, и полная победа христианства, особенно в ветвях Давида и Мгера Младшего. Давид Сасунский - носитель христианской морали, ее духа и сущности. Христианство принесло в мир идеи и символы, посредством которых человек получил надежду на воскресение и спасение. Евангельская идеология стала самой сложной и самой совершенной религиозной системой. Последний из сасунских храбрецов - Мгер Младший пошел по пути испытания свободой. Свобода стала для него вседозволенностью. Ветвь Мгера Младшего окончательно нарушила заветы Бога и сасунских богатырей. В наказание Мгер получил бессмертие и заточение в "Горе Ворона".

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Տոնոյան Մեղա Հովհաննեսի – ք.գ.թ., դրոցենտ, Երևանի ռուս-հայկական /սլավոնական/ համալսարանի հայագիտության ամբիոն,
Email: samsondavoyan2014@gmail.com

¹¹ *Вебер М. Мотивы социального действия. М., 1980, стр. 64.*